

IJsseldijk

Sallandse Bandijk-magazine

Hydro-biografie

de geschiedenis van de IJsseldijk in 8 verhaallijnen

Belevingswaarde

kwaliteiten en knelpunten aan de IJsseldijk tussen Zwolle en Olst

**het verhaal
van de dijk**

Schilderij: Jac. P. Thijsse – Bebloemde kribben langs de IJssel, tafereel uit het Verkade Album.
Bron: Gelderland Bibliotheek

1916

2017

inhoud

Inleiding

13 Aanleiding

Het verhaal van de dijk

16 Acht verhaallijnen
18 Dynamische IJssel
22 Strijd tegen het water
32 Water als wapen
36 IJssellandgoederen
40 Hanzesteden en IJsseldorpen
44 Handel en nijverheid
48 IJssel als verbinding
52 IJssel als natuurlint

De belevingswaarde van de dijk

56 Enquête IJsseldijk
60 Belevingswaardekaart

Dijkbegrippen

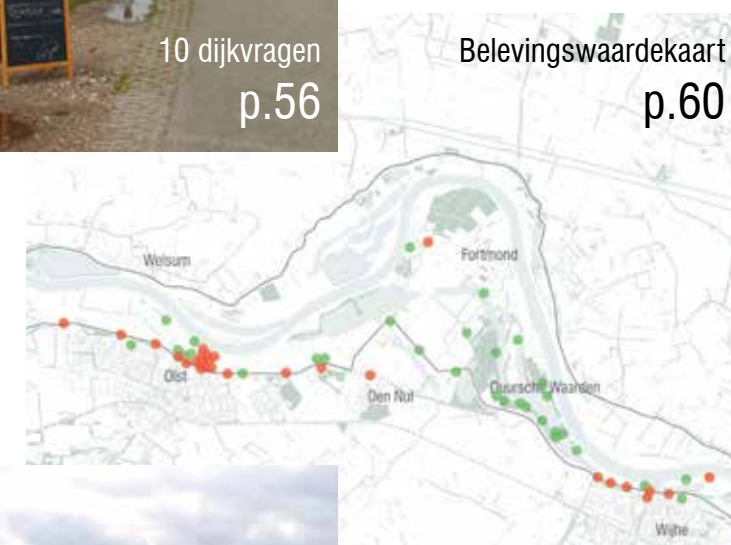
66 Dijkbegrippen
69 bronnenlijst

Het verhaal van de dijk
p.14

10 dijkvragen
p.56

Belevingswaardekaart
p.60

Dijkbegrippen
p.66

IJsseldijk is een uitgave van
Bosch Slabbers Landschapsarchitecten

Concept & initiatief:
het ontwerpteam Bosch Slabbers
Tijs van Loon
Ian Officer
Anne Sietske Smits
Maike Warmerdam

Met bijdrage van:
Ferdinand van Hemmen

In opdracht van:
Waterschap Drents Overijsselse Delta

Uitgave:
december 2017

Redactie: den-haag@bosch-slabbers.nl

Wil je een exemplaar van de IJsseldijk? Neem
contact op met de redactie

© 2017 Artikelen uit de IJsseldijk magazine
mogen alleen met schriftelijke toestemming
van de initiatiefnemers worden overgenomen.
Het ongevraagd opsturen van tekst en/ of foto's
(ook digitaal) geschiedt op eigen risico.

inleiding

**Dit magazine vertelt het verhaal van de dijk.
Het verhaal van het verleden en het verhaal van nu. Door
je in het verleden te verdiepen kijk je anders naar het
heden en kom je wellicht tot andere afwegingen naar de
toekomst.**

De IJsseldijk Zwolle-Olst is gelegen aan de oostzijde van de IJssel in Dijkkring 53. Het traject is 29 km lang en loopt vanaf de Haereweg in Olst langs Wijhe, Herxen en Zwolle-Zuid via het Engelse Werk en het Katerveer naar de Spooldersluis. Het dijktraject is in het kader van het Hoog-waterbeschermingsprogramma (HWBP) aangemerkt voor een dijkversterking.

Dit magazine neemt u mee in de geschiedenis van de IJsseldijk. Het verhaal van het verleden, toegespitst op de omgang met en de verdediging tegen het water. Verschillende objecten, landschappen en tijdlagen van de dijk worden belicht in acht verhaallijnen.

Dit magazine laat u de belevingswaarde van de IJsseldijk zien. De beleving van toen en nu. Verspreid door het magazine vindt u persoonlijke verhalen en anekdotes van omwonenden en bezoekers. De enquête 'IJsseldijk' geeft verder inzicht in het gebruik en de beleving van het gebied anno 2017. Wat zijn de mooiste plekken langs de dijk? Ervaart men kwaliteiten en knelpunten? Waar liggen volgens bewoners en bezoekers kansen voor de ontwikkeling van de dijk?

Graag nemen we u met dit magazine mee in de rijkdom van de IJsseldijk.
Het ontwerpteam

Anne Sietske Smits
Ian Officer
Maike Warmerdam
Tijs van Loon

Met bijdrage van cultuurhistoricus
Ferdinand van Hemmen

Voorliggende hydrobiografie & belevingswaardenonderzoek vormt een bijlage bij het Ruimtelijk Kwaliteitskader IJsseldijk Zwolle Olst.

Het Ruimtelijk Kwaliteitskader is een instrument om te sturen en te inspireren op ruimtelijke kwaliteit en vormt een kader voor de landschappelijke inpassing van de dijkversterkingsmaatregelen. Het RKK analyseert en waardeert de ruimtelijke kwaliteit van de dijk en doet uitspraken over de wijze waarop in het planproces van de dijkversterking hiermee kan worden omgegaan.

Bevindingen uit voorliggende hydrobiografie & belevingswaardenonderzoek zijn verwerkt in het Ruimtelijk Kwaliteitskader.

Het ontwerpteam op terreinbezoek

het verhaal van de dijk

8

VERHAALLIJNEN

dynamische ijssel

P.18

strijd tegen het water

P.22

water als wapen

P.32

ijssellandgoederen

P.36

hanzesteden en ijseldorpen

P.40

handel en nijverheid

P.44

ijssel als verbindingroute

P.48

ijssel als natuurlint

P.52

8 VERHAALLIJNEN

De IJssel kent een rijke geschiedenis die nog goed afleesbaar is in het landschap. Elke laag laat zich lezen als een bladzijde uit een geschiedenisboek. Aan de hand van acht verschillende verhaallijnen wordt de vraag beantwoordt waarom het dijklandschap eruitziet zoals het eruit ziet.

Dit magazine neemt u mee in de rijkdom van de IJsseldijk. Het geeft inzicht in de achterliggende processen die het landschap hebben gevormd: het verhaal van de dijk. De verhaallijnen zijn geïllustreerd met historisch beeldmateriaal, kaarten, persoonlijke anekdotes van dijkkenners en foto's van het gebied.

De acht verhaallijnen op een rij:

- Dynamische IJssel
- Strijd tegen het water
- Water als wapen
- IJssellandgoederen
- Hanzesteden en IJsseldorpen
- Handel en nijverheid
- IJssel als verbindingroute
- IJssel als natuurlint

‘...Bijzonder was altijd het hoge water tegen de dijk, de roeibootjes van de bewoners van de uiterwaarden en de prachtige vergezichten over de bevroren uiterwaarden na hoog water bij zonsondergang..’

De IJssel manifesteert zich, ten opzichte van andere grote rivieren in Nederland, als een smalle, flink meanderende rivier. Ze vindt haar weg door een breed rivierdal tussen het Veluwemassief en de Sallandse dekzanden. De oevers aan weerszijden van de rivier zijn rijk aan reliëf in de vorm van rivierduinen, dekzandkoppen, kronkelwaarden en oe-verwallen.

Vorming van het IJsseldal

De basis voor het IJssellandschap is gelegd tijdens de ijstijden. Het landijs stuwde het land voor zich uit en vormde de bekende stuwwallen van de Veluwe, Salland en Vollenhove. Het landijs vormde ook de basis voor het oerstroombdal van de IJssel. Eén van de ijslobben die ons land binnendrong, groef zich ter plekke zeer diep in en drukte zand, klei en grindlagen opzij en voor zich uit. Zo ontstond een gletsjerbekken van ongeveer 25 kilometer breed en 50 tot 100 meter diep, het latere dal van de IJssel.

Na de ijstijden bleef er aan weerszijde van het IJsseldal een reliëfrijk – door de wind gevormd – zandlandschap achter, dat gekenmerkt wordt door relatief grote verschillen tussen hoog/droog en laag/nat gebied. Als gevolg van grootschalige zandverstuivingen ontstonden nieuwe reliëfvormen als dekzandruggen. Langs de rivier gebeurde dit in de vorm van rivierduinen. In Salland ontstond een ‘wasbordpatroon’ van ruggen en laagtes.

Twee stromen van de IJssel

Lange tijd stroomden er in het IJsseldal twee rivierstromen in tegengestelde richting. De ene stroomde vanuit beekdalen rond het huidige Zutphen zuidwaarts richting de Neder-Rijn. De andere stroomde vanuit beekdalen rond het huidige Deventer noordwaarts. De stroomgebieden van beide rivieren werden gescheiden door een natuurlijke barrière bij Zutphen (dekzandhoogten uit de IJstijd). In de vroege Middeleeuwen – vermoedelijk tussen 600-950 na Christus – vond er een plotselinge natuurlijke wijziging van de rivierloop plaats. Doordat de stroomvlakte van de Rijn in de loop der tijd steeds

meer opslibde kon deze steeds minder afvoeren en neigde de Rijn zich zijdelings te ontlasten, richting Liemers en het IJsseldal.

Het Rijnwater verenigde zich met de zuidelijke stroom van de IJssel door oeverwaldoorbraken en het overlopen van een oude geul tussen Westervoort en Doesburg. Het opeengehoopte rivierwater doorbrak tenslotte de dekzandenrug bij Zutphen en verenigde zich met de noordelijke stroom. De revolutionaire verandering had immense gevolgen. De nieuwe IJssel was een Rijntak geworden en vormde een vaarverbinding tussen de Neder-Rijn en het Almere, de latere Zuiderzee.

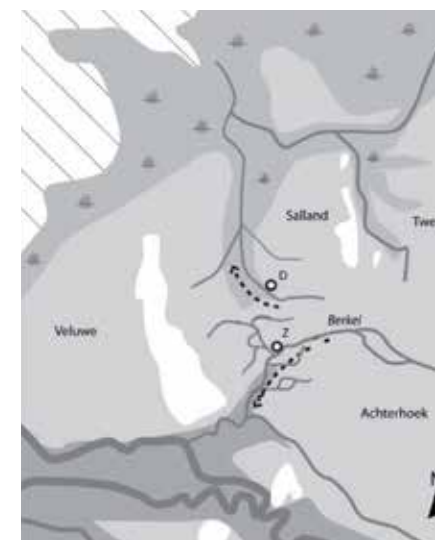
Meanderende IJssel

Nog niet bedwongen door dijken, bewoog de IJssel zich slingerend door het landschap. Vooral in het zuidelijke deel maakte de IJssel vele meanders. Daarbij sleet de meanderende rivier in haar buitenbochten uit terwijl in de binnenbochten materiaal werd afgezet. De rivier verlegde haar loop zo geleidelijk met als gevolg dat in de binnenbochten na verloop van tijd een stelsel van smalle sikkelvormige ruggen en geulen ontstonden: [de kronkelwaarden](#).

Ten noorden van Deventer heeft de IJssel een fundamenteel ander karakter dan ten zuiden ervan. Van een insnijdende terrassenrivier met kronkelwaarden en grote meanders wordt ze een sedimenterende zandrivier, met een recht of licht slingerend karakter die beduidend hoger ligt dan haar omgeving. Op veel plaatsen vind je nog waterrijke resten van oude IJssellopen: [strangen](#) of hanken. Deze dode rivierarmen ontstaan veelal als midden in de rivier een zandbank

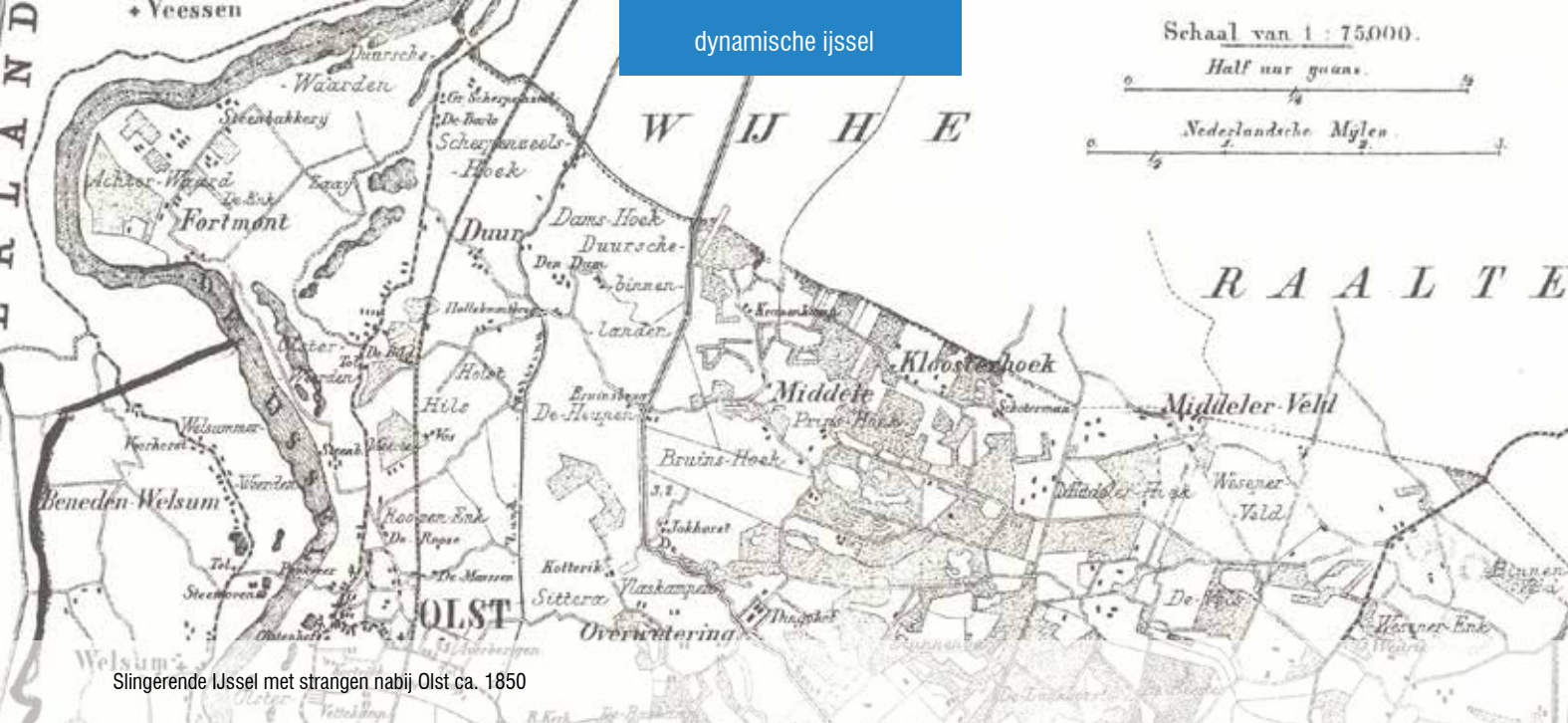

Bereik van landijs gedurende diverse ijstijden

Lange tijd stroomde er in het IJsseldal twee stromen in tegengestelde richting
Bron: RAAP

Slingerende IJssel met strangen nabij Olst ca. 1850

Voormalige rivierloop (strang) langs de IJsseldijk bij Harculo

is gevormd. De rivier splitste zich en één van beide takken ontwikkelde zich tot hoofdstroom. De nevengeul slibte aan de bovenstroomse zijde na verloop van tijd dicht en vormde zo een relict van een oude rivierbedding.

Wanneer een rivier in een droge zomer weinig water kreeg konden zandbanken en nevengeulen droogvallen. Door de wind werd zand uit de rivierbeddingen op de oevers geblazen tot reeksen [rivierduinen](#).

De toegenomen afvoer en de hogere stroomsnelheid maakte dat de IJssel meer zand uit het bovenstroomse deel meenam. Bij hoge waterstanden werd dit fijne zand op de oevers geworpen, waardoor naar verloop van tijd brede zandige [oeverwallen](#) ontstonden. Deze vormden met de dekzandkoppen en rivierduinen de natuurlijke hoogten van het Sallandse IJssellandschap.

Bij stijging van het IJsselwater in de herfst of nawinter boorde de rivier zich door een zwakke plek in de oeverwal heen waardoor er een langgerekte, vrij ondiepe plas ontstond. Via deze [crevasse](#), werkend als een overloopgeul, kon de rivier zich ontlasten naar de lager gelegen [komgronden](#). Het rivierwater vulde daarbij een deel van de komgronden en zette daar slib af. Crevassegeulen gedragen zich als minirivieren waarlangs ook kleine oeverwallen ontstonden die relatief hoog lagen ten opzichte van het omliggende komgebied.

Herkenbare trajecten

Vanuit haar ontstaansgeschiedenis en verschijningsvorm kan de IJssel worden verdeeld in vier trajecten. De verschillen zijn voor een belangrijk deel te herleiden in de natuurlijke ondergrond van het rivierdal.

- De Boven IJssel: tussen Arnhem en Dieren heeft de IJssel het karakter van een meanderende rivier. De rivier stroomt hier dicht langs de voet van de stuwwal. In de (voormalige) uiterwaarden zijn oude meanders herkenbaar.
- De Midden IJssel: tussen Dieren en Deventer heeft eveneens het karakter van een meanderende rivier. De stuwwal grenst hier echter niet langer direct aan de rivier; aan weerszijden van de rivier liggen de hogere zandgronden van de zuidelijke IJsselvallei en de Graafschap. Ook hier treffen we oude meanders en verschillende kronkelwaarden aan.
- De Sallandse IJssel: ten noorden van Deventer krijgt de rivier een ander karakter. Hier gaat de rivier over van een zich insnijdende rivier naar een sedimenterende rivier. De Sallandse IJssel heeft het karakter van een licht slingerende rivier, met als uitzondering de meander bij Fortmond. Het stroomdal van de rivier is hier breder dan bij de Midden-IJssel. Langs de rivier liggen oeverwallen met daarachter de komgebieden. Oude nevengeulen in de vorm van strangen zijn terug te vinden in de uiterwaarden.

- IJsseldelta: na Zwolle verandert de IJssel in een laaglandrivier, die uitmondt in de delta bij Kampen. De IJsseldelta wordt gekenmerkt door een meanderende rivier met aan weerszijden oeverwallen en plaatselijk rivierduinen. Vanaf Kampen vertakt de rivier in verschillende (getijde) kreken, waarvan de meeste niet meer duidelijk herkenbaar zijn.

De IJsselzone Zwolle-Olst maakt deel uit van de Sallandse IJssel.

Schellerwade: door dijkdoorbraak uitgediepte voormalige Crevassegeul

Oldeneel: Buurtschap op een rivierduin

Kaart der doorbraken Overijssel 1825 Bron: Historisch Centrum Overijssel

De dijk is allesbehalve een statische lijn in het landschap. Het is een dynamische zone waarin Sallanders door de eeuwen heen hebben geknokt met de IJssel. De Sallandse dijk volgt de hogere zandgronden en oeverwallen langs de IJssel en is daardoor relatief laag met groene steile taluds.

Overstromingen langs de IJssel in 1799

Bron: Gelders Archief

Boot met 'gerepatriceerde' Fortmonders ten tijde van de overstroming in 1983

Bron: Historisch centrum Overijssel

Dreiging van de IJssel

In de loop van de middeleeuwen neemt de bevolking toe en worden grote delen van het stroomgebied van de Rijn ontgonnen. De afwatering van natte gebieden wordt verbeterd en bossen, die het water van nature vasthielden, worden gerooid. Door deze versnelde afvoer van water nemen de piekafvoeren op de IJssel toe. Daarnaast kreeg de IJsseldelta te maken met een toenemende invloed vanaf zee, het Almere veranderde in deze tijd van een binnenmeer in een ruige binnenzee met getijden: de Zuiderzee. Bij stormvloed werd het Noordzeewater de Zuiderzee in gedreven en kon hierbij ver doordringen in de IJsseldelta. Ook als de Noordzee zich koest hield, veroorzaakte opwaaiing al hoge waterstanden.

Door de eeuwen heen was de dreiging van de IJssel niet constant. Dat had te maken met de verandering in de waterverdeling tussen de Rijntakken bij Lobith (destijds Tolhuis). Vanaf de 15e eeuw werd de rivier steeds minder goed bevaarbaar door verzanding. Oorzaak was vooral de Sint-Elisabethsvloed waardoor de Waal een kortere weg kreeg naar de zee en daardoor meer water trok, ten koste van de IJssel. In de 18e eeuw wordt om dit probleem op te lossen het Pannerdensch Kanaal gegraven. Bovendien wordt bij Pannerden een schephoofd aangelegd dat ervoor zorgt dat 1/3 deel van het Rijnwater afvloeit via de Neder-Rijn; daarvan stroomt 1/3 deel naar de IJssel. Tegenwoordig speelt ook de stuw bij Driel een belangrijke rol in de verdeling van Rijnwater tussen de Rijntakken.

Eerste dijken

Vanaf de 11e eeuw startte men met de bedijking van delen van de IJssel om de opkomende steden en ontgonnen gebieden te beschermen tegen het opkomende water. Degenen die er belang bij hadden, de dorpelingen of marken (groepen boeren), bouwden de dijken. Bij de dijkbouw werd slim geprofitteerd van de oneffen topografie van het IJssellandschap. Steeds werden kansen benut om rivierduinen en dekzandruggen in te lijven. De waterkeringen lagen slechts in de laagten – gaten - tussen de zandhoogten. Dijken die zo tot stand kwamen, werden [gatendijken](#) genoemd. Het waren nog maar nietige waterkeringen, vooral gebouwd om het water dat stroomopwaarts via overloopgeulen en -laagten landinwaarts stroomde af te leiden van de door de boeren gebruikte lage gronden in de omtrek van de dorps- of buurtenken. Via natuurlijke geulen in de oeverwal werd het water weer naar de rivier geleid.

Maar in de 13e eeuw kwam er een heuse streekbedijking van de grond. De lokale bedijkingen werden nu onderling verbonden en zo herschapen in een doorgaande bedijking. Daarbij werden alle geulen en laagten in de rechter oeverwal van de IJssel afgedamd. De titanenklus werd geklaard door de inwoners van alle buurten en dorpen die baat hadden bij een regionale bedijking. Zo ontstond er een doorlopende dijk, van het gehucht De Platvoet bij Deventer via de IJsseloever richting IJsselmuiden. Het megaproject was koren op de molen van de landsheer van het Oversticht: de bisschop van Utrecht. Hij besefte als geen ander dat nieuwe ontginningen en intensiever gebruik van gronden extra belastinggelden in het laatje brachten.

Dijkstoel van Salland tweede Rot (1995) nabij den Nul. Bron: Beeldbank RCE

Onderhouden van de dijken

In 1308 kondigde bisschop Guy van Avesnes op de Spoolderberg de dijkbrief van Salland af. Het stuk telde 35 regels voor onderhoud en herstel van de dijken. De dijkbrief moet worden gezien als een bevestiging van een waterstaatkundige regeling die al een hele poos moet hebben bestaan.

Salland kende nu ook formeel een waterschap. Dit boog zich behalve over de waterkering ook over de waterlossing in de streek. Want door de dijk aanleg op de oeverwal kon het overvloedige binnenwater niet meer zomaar de IJssel in stromen. Reden waarom werd samengewerkt voor aanleg van een stelsel van [weteringen](#) in de komgebieden, zoals de Zandwetering, de Soestwetering, de Oude Wetering en de Nieuwe Wetering. Deze watergangen voerden het teveel aan water naar de grachten van Zwolle; van hieruit stroomde het naar het Zwarte Water.

Door de tijd heen hadden de Sallanders reden te over om hun dijken in optimale staat te houden. Dat gebeurde onder het toezien van de Dijkstoel van Salland. Het onderhoud van de dijken was verhoefslaagd: verdeeld in [hoefslaggen](#) (slag = dijkvak). Op de hoefslaggrenzen stonden palen met inscripties: hoefslag- of dijkpalen. Het onderhoud ervan was toegewezen aan de hoeven (landerijen) die belang hadden bij het functioneren van de dijk. Ieder jaar trokken de boeren er met kruiwagen en spade op uit om de schade aan hun dijkvakken te herstellen en fragiele dijken te bekleden met riet, stro of rijshout (ruwaar) als bescherming tegen de stroom en aanvallen van golven en ijs. Deze klussen gebeurden op basis van aanwijzingen van de dijkstoel met

de schouw: de inspectie van de dijk. Per jaar voerde de dijkstoel driemaal de schouw. Met de schouw in het voorjaar werd de dijkschade veroorzaakt door het winterwater opgenomen; de dijkplichtigen kregen dan te horen wat er van hen werd verwacht. De volgende schouw diende om na te gaan of zij hun karweien hadden geklaard. En bij de laatste schouw, in het najaar, bekeek de dijkstoel of de dijken met ruwaar of pakwerken waren klaargemaakt voor het winterseizoen.

Vanaf midden 19e eeuw werd het particulier dijkonderhoud in natura verruild voor een jaarlijkse bijdrage aan het waterschap zodat de [dijkstoel](#) zelf de dijk op orde kon houden. Zodoende raakte de dijkstoel beter toegerust, zo verrezon langs de dijk gebouwen om noodmaterialen op te slaan en om de bewakers van de dijk (dijkleger) te laten waken met hoogwater. De nog aanwezige dijkstoelhuisjes langs de dijk vertellen nog over de vroegere organisatie van het onderhoud van de dijk. Enkele hoefslagpalen zijn nog te vinden aan de Schellerdijk en de Fabrieksweg te Zwolle, sommige hoefslagpalen zijn belandt in de dijk omgeving, zoals bij een pleisterplaatsje langs de Fortmonderweg, maar verruit de meeste hoefslagpalen zijn in de loop van de tijd verwijderd.

Weteringstelsel Salland

De marken speelden eeuwenlang een belangrijke rol bij het onderhoud van de dijken
Bron: Historisch Centrum Overijssel

‘.. We schrijven het jaar 1926 en het hoogwater had zijn hoogste stand ooit bereikt in de IJssel. Een harde Noord westen wind denderde over de volgelopen uiterwaarden van de IJssel. Midden in het woeste water ligt een boerderij op een terp die daar parmantig staat. De boerderij wordt gerund door Gerrit van Olst die daar samen met zijn vrouw Wilhelmina en 5 jarige dochter Marie de kost probeerden te verdienen.

Het waren spannende dagen rond die tijd; het hoge water klotste tegen de voorgevel van het woonhuis aan. Gerrit was die dagen erg bezorgd over zijn hebben en houwen, het water stond al in sommige gedeelten van de stallen. Hij besloot in samenspraak met zijn vrouw om twee pinken zolang in de keuken te stallen.

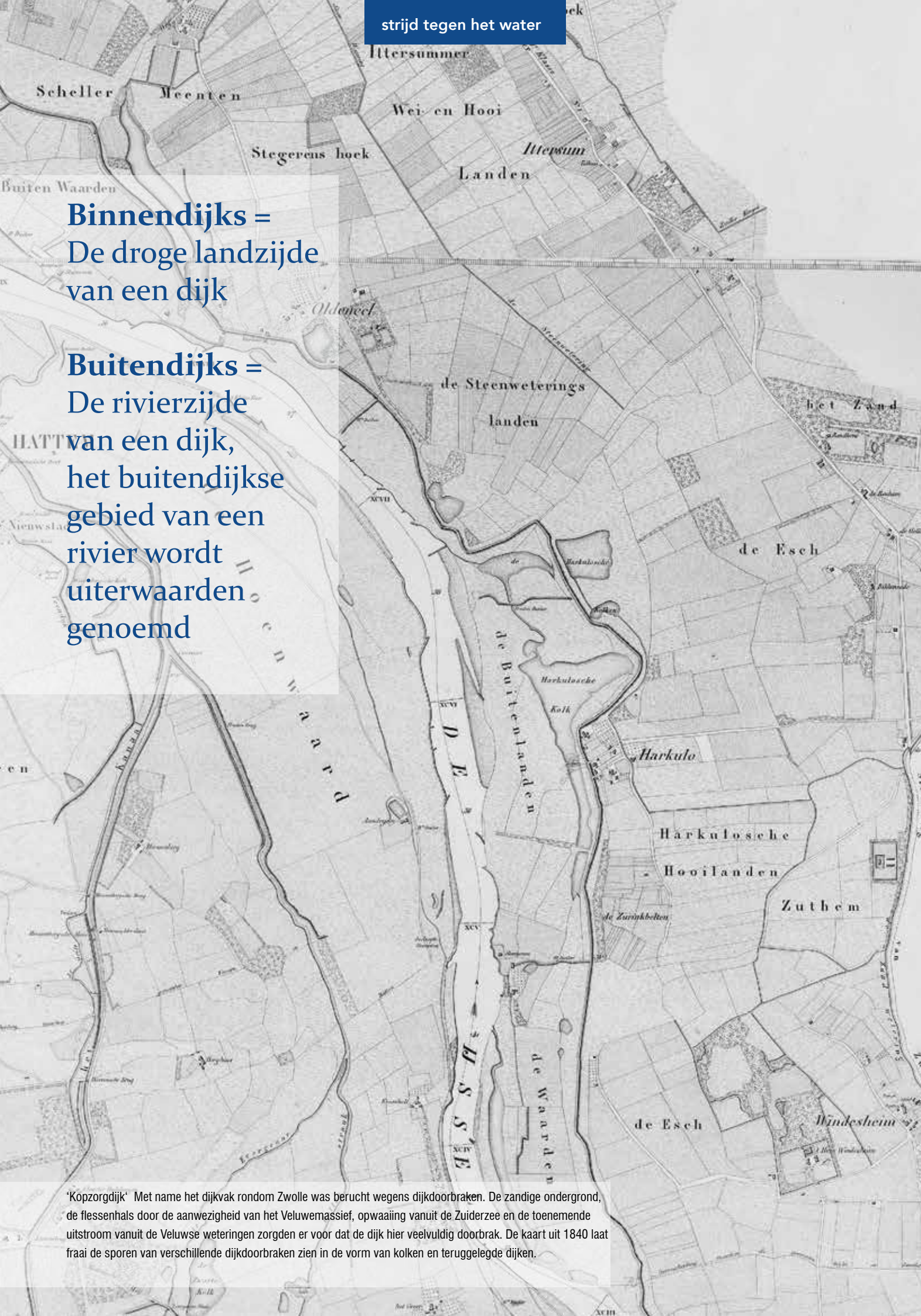
Het was in de vroege ochtend van 8 januari. Gerrit stond vroeg op om polshoogte te nemen in de stal, hij liep door de keuken, waar de twee pinken nog steeds stonden, naar de achterdeur. Tot zijn grote schrik of opluchting bleek dat er geen water meer direct bij de achterdeur stond. Het pad waar hij die avond daarvoor nog door het water liep stond droog. Hij keek nog verder rond om het huis en het bleek dat het water wel meer dan een halve meter was gezakt. Opgewonden en enigszins overbluft liep hij naar de woning en riep de woning in Mientie Mientie “t is een Gods wonder het water is wel een halve meter gezakt.

Die dag was voor hen een dag vol vraagtekens. Doordat er in die tijd nauwelijks communicatie middelen waren en ze waren afgesloten van de buiten wereld voer hij die dag met zijn broer Hendrik die in het andere gedeelte van de boerderij woonde, met hun houten boot door de woeste golven naar de winterdijk om op een of andere manier toch verhaal te kunnen halen wat er nu precies aan de hand was en daar bereikte hun het nieuws dat de dijk bij Zalk over een lengte van 30 meter was doorgebroken en daar de achterlanden deed overstromen. Dit verklaarde veel, het was geen wonder of iets van hogere machten maar een ramp die voor hen als een verlossing kwam ..

Verhaal van Marinus Sluiter. Gerrit van Olst was mijn opa en getrouwd met mijn oma Wilhelmina van Olst. Hun 5 jarige dochter marie van Olst was mijn moeder.

Bron: Enquête IJsseldijk 2017

strijd tegen het water

Binnendijks =
De droge landzijde
van een dijk

Buitendijks =
De rivierzijde
van een dijk,
het buitendijkse
gebied van een
rivier wordt
uiterwaarden
genoemd

‘Kopzorgdijk’ Met name het dijkvak rondom Zwolle was berucht wegens dijkdoorbraken. De zandige ondergrond, de flessenhals door de aanwezigheid van het Veluwemassief, opwaaiing vanuit de Zuiderzee en de toenemende uitstroom vanuit de Veluwse wetingen zorgden er voor dat de dijk hier veelvuldig doorbrak. De kaart uit 1840 laat fraai de sporen van verschillende dijkdoorbraken zien in de vorm van kolken en teruggelegde dijken.

Slingerende dijk

Verleggen van de dijken

Uit de laatste eeuwen hebben vooral de stormvloeden uit 1775, 1825 en 1916 voor veel schade gezorgd. De [doorbraak-kolken](#) (of wielen) in het gebied, een diep gat veroorzaakt door een dijkdoorbraak, vormen hiervan de stille getuigen. Enkele kolken werden later gekoesterd als natuurbad vanwege het heldere en schone water. Het Kristalbad Herculo en De Lange Kolk zijn hier voorbeelden van.

Voor de dijken waar de rivier direct langs stroomde ([schaardijken](#)), vormden door hun gevaarlijke ligging een risico voor doorbraken. De schaaldijk is een winterdijk die direct aan het zomerbed ligt en daardoor zomer en winter bloot staat aan stroom en golfslag van de rivier.

Het terugleggen van dijken was niet te vermijden. Het slingerende dijk tracé getuigt van de continue strijd tegen het water. De dijk kon op drie verschillende manieren worden teruggelegd, afhankelijk van de plaatselijke natuurlijke omstandigheden zoals hoogteverschillen en bodemcondities.

- Een [doorlegdijk](#) (doorlaag) is een dijk die tijdens een dijkherstel dwars door een kolk werd gelegd, een oplossing die slechts mogelijk was als grote delen van de kolk ondiep waren.
- Een [inlaagdijk](#) (inlaag) is een dijk die landinwaarts werd gelegd onder aandrang van de rivier of door het ontstaan van een kolk. Doorbraken van schaaldijken resulteerden dikwijls in de bouw van inlagen. Het oude boerenland, het zogenaamde [oudhoevig land](#), werd teruggegeven aan de rivier (buitengedijkt). In de

bodem kunnen zich relictten van verdronken dorpen en buurten bevinden. Met name bij Spoolde, Schelle en Oldeneel moeten grote stroken van dat oude land bewaard zijn gebleven.

- Een [uitlaagdijk](#) (uitlaag) is een dijk die tijdens een dijkherstel aan de buiten of rivierzijde van een kolk werd gelegd. Lange tijd prefereerde de dijkstoel om de kolken binnen te dijken om te voorkomen dat de nieuwe dijk op doorlatend overslagmateriaal (slecht staal) kwam te rusten.

Wanneer een dijk doorbrak nam de dreiging voor andere dijktrajecten af doordat het waterpeil daalde. Vooral in de 18e eeuw aarzelden de Sallanders niet om met hoogwater massaal de IJssel over te steken om de dijk aan de Veluwe kant door te steken. Gewoonlijk stonden ze daar met geweren en grepen klaar om de overburen de rivier in te drijven.

Versterken van de dijken

Door de tijd heen is er ongelooflijk veel geslept met grond rond de dijken, voor regulier dijkonderhoud, dijkherstel en dijkverbetering. Bij het onderhoud en herstel van de dijk werd de aarde bij voorkeur aan de rivierzijde gehaald. Vaak was de rivier de dijk al zo dicht genaderd dat de dijkspecie slechts aan de landzijde van de dijk kon worden gewonnen. Door het afgraven van klei ontstonden er langs de dijkten drassige stroken land, zogenaamd [uitgedijkt land](#) (of dijkput, dijkdel). Deze laagtes werden weer gecultiveerd door de aanleg van aarden ruggen – rabatten – waarop [geriefhout](#) werd geteeld. Geriefhout werd onder meer

Kristalbad Herculo 1930.
Bron: MijnStadMijnDorp

Zwembad Olst.
Bron: Facebook Herinner je Olst

Ruimte voor de Rivier: IJsseluiterwaarden vergraving Olst/ Fortmond

Uitgedijkt land, moerassige laagten waar dijkspecie is gewonnen.
Bron: Ferdinand van Hemmen

gebruikt voor het maken van materialen voor noodkeringen en het versterken van kwetsbare dijktafsluitingen. Langs de binnenzijde van de dijk bij Harculo en Herxen zijn deze uitgedijkte landten nog duidelijk zichtbaar. De laatste grote dijkversterking dateert uit de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw. Vrijkomende grond uit de verbreding van de Sallandse wateringen werd gebruikt voor het versterken van de IJsseldijk

Inkaderen van de rivier

Pas de grote aanpak van de rivieren - de normalisatie - vanaf midden 19e eeuw ging soelaas bieden in strijd tegen het IJsselwater. Onwelkome geulen in de rivierbedding werden afgedamd zodat die dichtslabden. De waterafvoer concentreerde zich in één geul die zichzelf door de krachtige stroom op diepte hield, gunstig voor de afvoer van water en ijs en de bevaarbaarheid. De nieuwe stroombaan van de rivier werd gefixeerd door aanleg van **kribben**: korte stenen, dammen haaks op de stroomrichting van de rivier. Zo veranderde een IJssel vergeven van eilanden, zandbanken en nevengeulen in een gedweeë rivier, gestoken in een strak korset van kribben. Ook de dijken werden in deze tijd onder handen genomen. Grote invloed op de hoogwaterveiligheid van Salland hadden de Zuiderzeewerken, waaronder de bouw van de Afsluitdijk in 1927-'32. De onstuimige Zuiderzee veranderde weer in een zoet en getijdeloos binnenmeer.

Ruimte voor de rivier

De bijna overstromingen door de hoogwaters in 1993 en 1995 vormden de directe aanleiding voor het programma Ruimte voor de Rivier. In plaats van de dijken alsmaar te verhogen en te verbreden en de rivier nog verder in te kaderen, werd er gekozen voor een benadering waar de rivier juist meer ruimte krijgt. Met rivierverruimende maatregelen zoals het graven van hoogwatergeulen, het verleggen van dijken en het verwijderen van obstakels, werd de afvoercapaciteit van de rivier vergroot. De tweede doelstelling van het programma Ruimte voor de Rivier was het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. Door rivierverruiming te combineren met onder andere natuurontwikkeling en het vergroten van de recreatieve toegankelijkheid heeft Ruimte voor de Rivier een grote kwaliteitsimpuls aan het IJssellandschap gegeven. Voor de Sallandse IJssel zijn er tussen Deventer en Zwolle vijf projecten gerealiseerd:

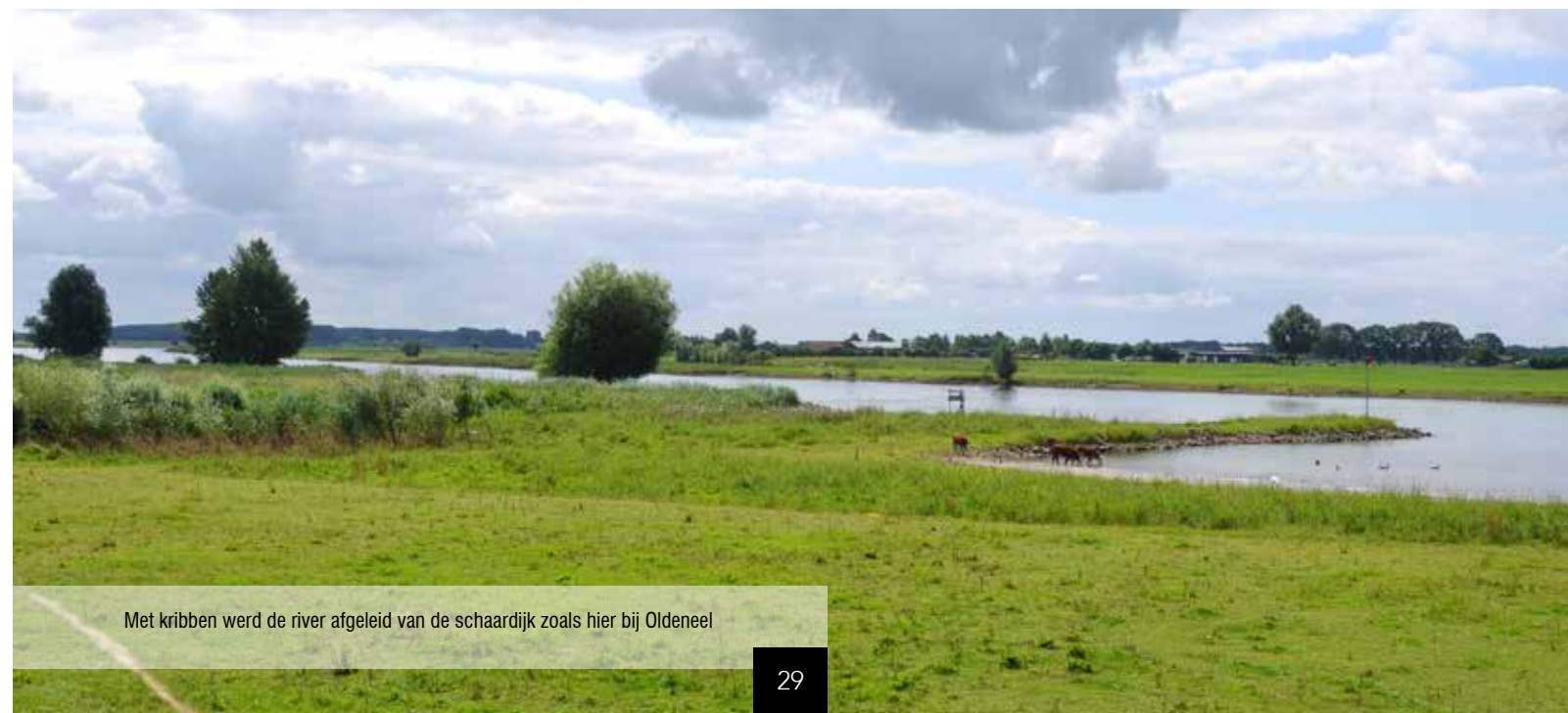
- Uiterwaardvergraving Keizers-, Stobben- en Olsterwaarden;
- Hoogwatergeul Veessen-Wapenveld;
- IJsseluiterwaardenvergraving Olst/ Fortmond
- Uiterwaardvergraving Scheller- en Oldener Buitenwaarden;
- Dijkverlegging Westenholte.

‘...Elke keer met hoog water volgt iedereen aan de dijk de waterstanden nauwkeurig. Niet omdat we bang zijn dat het mis gaat, maar leuk als het water weer hoog staat en dit weer prachtige plaatjes oplevert...’

Bron: Enquête IJsseldijk 2017

Geriefhout met rabatten ten zuiden van Harculo

Met kribben werd de river afgeleid van de schaarndijk zoals hier bij Oldeneel

DIJK ALS SPEKKOEK

1810

Het profiel uit 1810 nabij de Paardekolk laat zien hoe adhoc de dijkversterking verliep. Om met minimale middelen aan de hoogteopgave te voldoen werd in eerste instantie niet de hele dijk verhoogd, maar slechts een klein deel; zo ontstond een tuimeldijk.

1970

De laatste grote dijkversterking van de IJsseldijk stamt uit de jaren zeventig van de 20e eeuw. Tussen Herxen en het Zwolle-IJsselkanaal is de dijk toen in beperkte mate verhoogd en is de dijkbekleding vervangen. Het oorspronkelijke karakter van de dijk met een smalle kruin, taluds 1 op 3 en een vloeiende aansluiting op het maaiveld is daarbij grotendeels behouden.

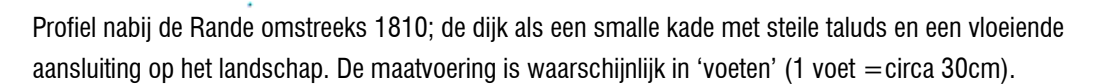
Ter hoogte van de N337 is de dijk in de jaren 70'flink verbreed en verhoogd. Het karakter van een smalle dijk die vloeiend aansluit op het landschap is verdwenen. De benodigde grond voor deze dijkversterking was afkomstig uit de verbreding van de Soestwetering.

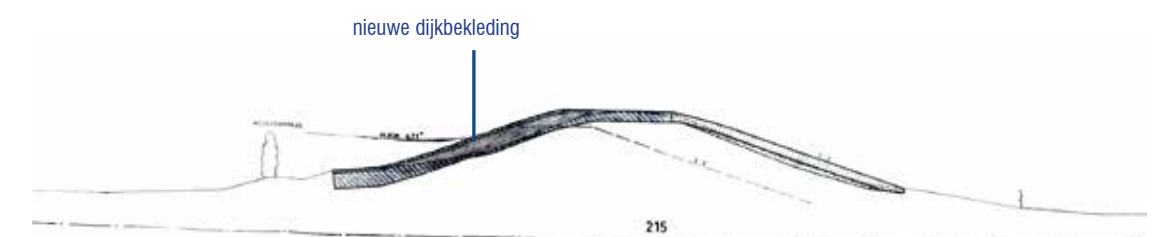
De verbreding van de IJsseldijk in uitvoering. De dijken werden verstevigd met vrijgekomen grond van de verbreding van de weteringen.

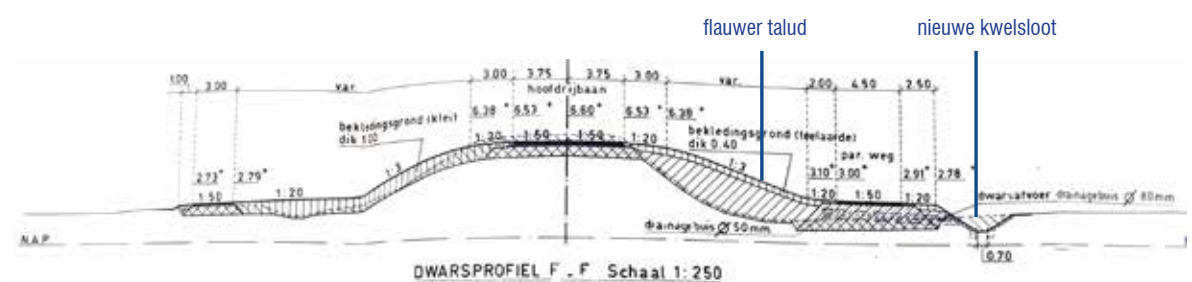
1810

1970

De dijk op het traject tussen Herxen en Zwolle krijgt nieuw dijkbekleding en wordt verhoogd.

Door de aanleg van de N337 ontstaat een bredere dijk met flauwere taluds (1:3) + een kwelsloot aan de landzijde.

De dijk met een dubbelrol: als middel om het rivierwater te keren en als middel om het water bij een inundatie [binnen-dijks](#) te houden. De dijk deed ook dienst als schanswal die zich in combinatie met de rivier bij uitstek leende voor de verdediging.

Tachtigjarige Oorlog

In de Tachtigjarige Oorlog werd de IJssel door Maurits, Prins van Oranje, opgenomen in de verdediging langs de grote rivieren. Op de westoever, van Hattem tot IJsseloord, ontstond een linie van wachttorens of redouten die waakte tegen Spaanse invasie. Aan de oostkant van de IJssel werden Zwolle, Deventer, Zutphen en Doesburg Staatse ‘bruggenhoofden’ en springplanken voor operaties. Tussen Zwolle en de IJssel werden schansen en retranchementen aangelegd. Zo verrezen bij Spoolde en Schelle de Coterschans en de Nieuwe Schans. De Nieuwe Schans versperde het [acces](#) van de IJsseldijk bij Schelle. Vermoedelijk werd hierbij rekening gehouden met onderwaterzettingen in de omtrek van Zwolle.

Onder leiding van de vestingbouwkundige Menno van Coehoorn werd in 1698 het plan opgevat om de Zwolse linie naar de IJssel te verbeteren en de Nieuwe Schans te moderniseren. De accesverdediging werd uitgebreid met een dubbel hoornwerk, het Nieuwe Werk, waarbij de dijk werd geïntegreerd in omwalling. Het gebied met de verdedigingswerken kwam in 1809 ter beschikking van de gemeente Zwolle. In 1828 begon men met de aanleg van een park. Het Nieuwe Werk kreeg nu de naam Engelse Werk vanwege de toepassing van de Engelse landschapsstijl. Delen van de voormalige vestingwerken zijn nog in het park terug te vinden. Het zigzagbeloop van de dijk is nog steeds herkenbaar en vertelt over zijn functie als onderdeel van een fort.

WOII

Door de tijd heen werd de IJsselverdediging nog herhaaldelijk versterkt. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de oostoever van de IJssel in staat van verdediging gebracht. In 1944, kort na de mislukte Operatie Market Garden, waren de Duitsers bang dat de Geallieerden weer zouden proberen op te rukken naar de Veluwe. Om daarna de IJssel over te steken en de oorlog te beslissen met bijvoorbeeld een aanval op het Ruhrgebied, de wapensmid van het Duitse Rijk.

Om dit gevaar te keren toeverden de Duitsers in het najaar van 1944 de oostelijke IJsseloever om tot een heuse [‘tuin van de duivel’](#). Daarbij werd een wirwar van loopgraven en stellingen aangelegd rond de dijk. Deze verdediging heeft niet of amper in actie hoeven komen doordat de Geallieerden in de lente van 1945 de Veluwe vanaf de oostkant van de IJssel aanvielen. Er zijn aanwijzingen dat rond de huidige dijk nog tal van sporen van de Duitse IJsselverdediging verborgen liggen.

Duitse IJsselverdediging, oostoever IJssel in staat van verdediging gebracht.

Bron: Historisch Centrum Overijssel

De Coterschans en de Nieuwe Schans.

Bron: Stadsarchief en Athenaumbibliotheek Deventer

Ansichtkaart van de waterpartij bij het Engelsche Werk. Bron: MijnStadMijnDorp

Dijk Zwolle-Olst herschappen in een ‘tuin van de duivel’ tijdens WOII

Plan der stadt Zwolle, Nieuwe Werken aan de IJssel

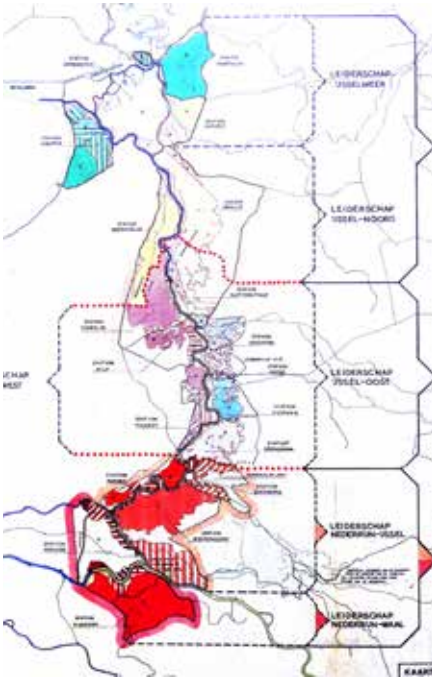

Zigzagomwalling van het Engelse Werk

Koude Oorlog

Tijdens de Koude Oorlog werd in het geheim de [Rijn-IJssellinie](#) aangelegd. Om een mogelijke Russische opmars naar het westen van Nederland te vertragen moest een brede zone langs de rivier van 120 kilometer lang en 10 kilometer breed onder water gezet kunnen worden. Het Rijnwater was de speerpunt van die verdediging.

Door het laten afzinken van reusachtige caissons in de Waal en de Neder-Rijn kon, zo nodig, al het Rijnwater naar de IJssel worden gestuurd voor grote onderwater-zettingen aan weerszijden van de rivier. Om optimale condities te krijgen voor inundaties langs de IJssel werd een stuw bij Olst aangelegd. Stroomopwaarts hiervan kon het gestuwde IJsselwater landwaarts stromen via een regelbare inlaat en een springcoupure in de dijk. Rond de stuw kwamen allerlei verdedigingswerken, zoals verbindingscentrales, luchtdoelgeschut en tankkazematten. Vanaf 1970 is de Rijn- IJssellinie niet langer operationeel. Bij Olst zijn elementen, die behoord hebben bij de linie, zichtbaar en gerestaureerd; van plateau's voor luchtdoelgeschut, een tankkazemat tot een inundatie-inlaat.

Kaart van de IJssellinie in regio's.
Bron: Nationaal Archief 'Bunkerarchief'

Stuw bij Olst in 1953

Afbraak van de stuw bij Olst in 1965.
Bron: Memory of the Netherlands

Inlaatwerk nabij landgoed de Haere

Ingegraven tank in de dijk

Het landschap van de IJssel is rijk aan landgoederen. Oude kaarten, zoals de Hottingerkaart (1773-1794), laten tussen Deventer en Zwolle sterke concentraties van landgoederen zien. Veel landgoederen waren via lanen, zichtlijnen en het kwelsysteem verbonden met de dijk en de IJssel.

Rivierlandgoederen

Het Sallandse landschap is van oudsher een vestigingsplek voor [landgoederen](#) en buitenplaatsen geweest. De oorsprong van sommige landgoederen gaat terug naar de middeleeuwen waarbij ridders havezaten stichten op het platteland (verdedigbare adellijke huizen). Later, in de 17e en 18e eeuw, vestigden vooral gegoede burgers zich in het landschap rondom de stad en stichten daar nieuwe landgoederen en buitenplaatsen.

Op de Hottingerkaart is goed te zien dat de landgoederen via lanenstructuren en zichtlijnen verbonden waren met de dijk.

De vorm van de landgoederen is aan mode onderhevig geweest. Op de kaart uit de 18e eeuw vallen vooral de formele laanstructuren en rechtlijnige indeling van de landgoederen op. Later worden de tuinen en parken, geïnspireerd op de Engelse landschapsstijl, omgevormd naar meer vloeiende vormen en slingerende belijningen.

De landgoederen zijn doorgaans gelegen op de overgang van hoog naar laag, dekzandruggen en lokale zandopduikingen zijn geschikte vestigingsplekken voor het huis. Opvallend is het feit dat verschillende landgoederen zijn gelegen op plaatselijke [crevasse-complexen](#), vooral in het gebied ten zuiden van Olst. Dit was een bewuste keuze voor de aanleg van tuinen en grachten. Het schone, kalkrijke kwelwater dat hier door de doorlatende ondergrond sijpelde werd benut voor de landschappelijke en ecologische kwaliteit van de buitens.

In de loop der tijd zijn veel landgoederen verdwenen. Er is nog een concentratie van landgoederen te vinden tussen Deventer en Olst. Landgoederen als Nieuw Rande, De Haere, Windesheim, IJsselvliedt en Schellerberg liggen duidelijk herkenbaar in het landschap. Ook diverse kleinere landgoederen als Hof te Hengforden of de Reutekolk, Groot Hoenlo, Averbergen en De Gelder bestaan nog altijd.

Windesheim 1936

De Gelder 1941

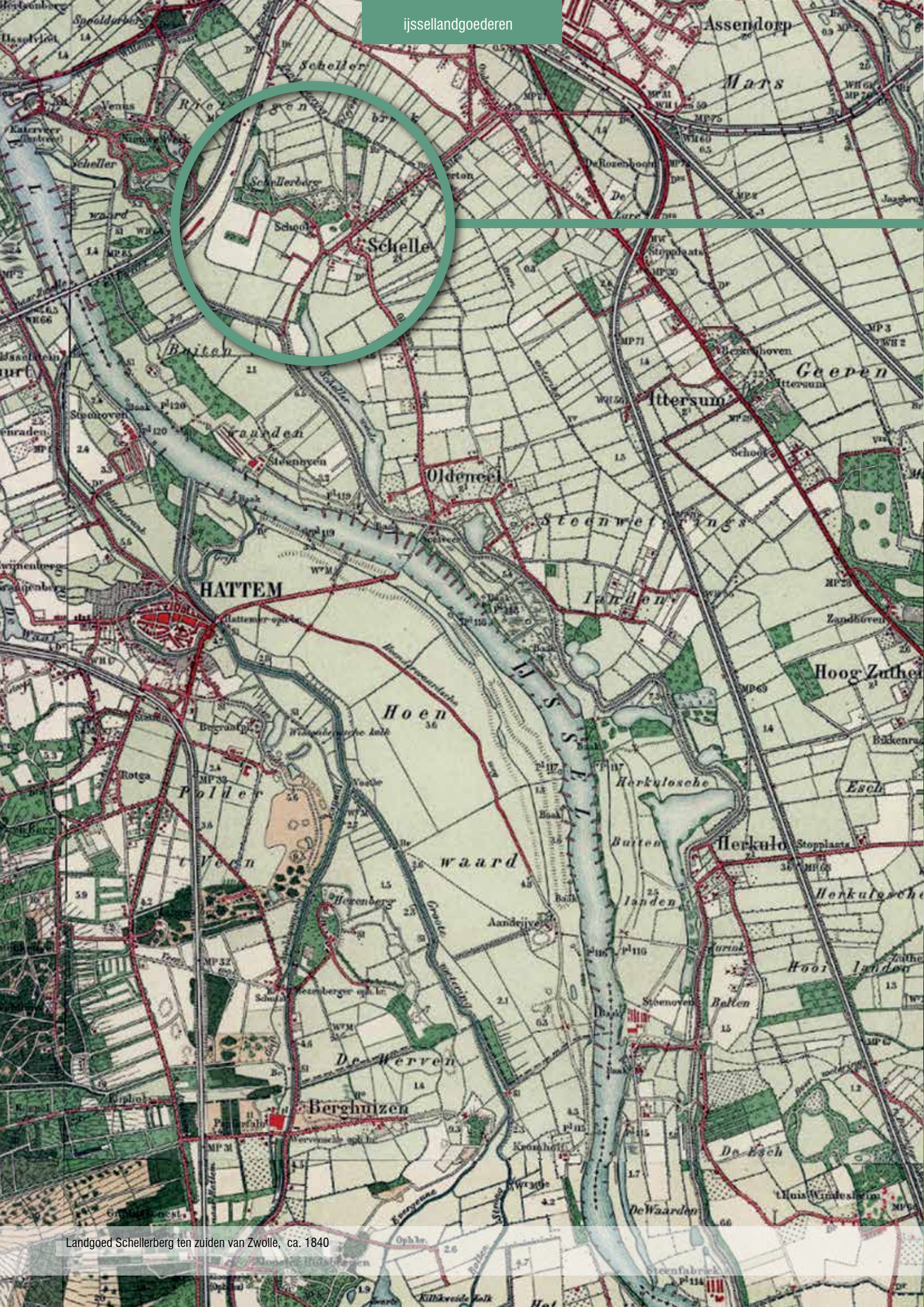

De Haere 1900

Groot Hoenlo 1930. Bron: MijnsDorp

Landgoed Schellerberg ten zuiden van Zwolle, ca. 1840

Laanstructuur langs de Schellerbergweg, op de achtergrond landgoed Schellerberg.

Landgoed de Haere

Entree landgoed de Haere aan de dijk

HANZESTEDEN EN IJSSELDORPEN

Op het raakvlak van de zandige hoogten en de rivier ontstond al vroeg bewoning, zoals in Olst en Wijhe. Om te profiteren van de rivier groeiden veel IJsseldorpen daarna in meer of mindere mate naar de dijk. Vooral de steden weten te profiteren van hun strategische ligging aan de rivier en groeiden uit tot machtige Hanzesteden.

Hanzesteden

Vanaf de 12e eeuw neemt de Ommelandsvaart naar Scandinavië een hoge vlucht. De steden langs de IJssel weten hiervan te profiteren en sluiten zich aan bij het Hanzeverbond. Het Hanzeverbond groeide in de 14e en 15e eeuw uit tot een machtige economische factor. Steden bundelden hun krachten, beschermden elkaar en konden gunstige privileges afdwingen. In haar hoogtijdagen telde het Hanzeverbond 150 leden, vooral in Nederland en Duitsland. In de [Hanzesteden](#) was er sprake van grote economische groei en welvaart. De belangrijkste handelswaren uit die tijd zijn huiden, was, graan, zout en wollen lakens.

Olst. Verder langs de dijk ontstonden de dorpen en buurtschappen Den Nul/Duur, Herxen, Harculo, Oldeneel en Spoolde.

Groei Olst en Wijhe

Tijdens de industriële revolutie groeiden Olst en Wijhe, vanwege hun ligging aan de IJssel, uit tot dorpen met een bloeiende nijverheid. De jaren na de Tweede Wereld Oorlog stonden in het teken van herstructurering. De oorlogsschade was in vergelijking met andere delen van het land gering. De toenemende welvaart en de bloei van de industrie na de oorlog zorgden ervoor dat Olst en Wijhe uitgroeiden.

Rond 1975 werd de dijk verbreed en rechtgetrokken in verband met de aanleg van de N337. Daardoor verdween veel historische bebouwing. In Olst werd het karakter van het dorp sterk aangetast omdat de bebouwing aan de dorpszijde moest wijken, alleen de garage van Keulen bleef staan. Door het verdwijnen van deze bebouwing is de verbinding tussen dorpskern en de dijk sterk verminderd. De dijk veranderde aanzienlijk van gestalte in deze periode.

IJsseldorpen

De IJssellandschap is van oudsher een aantrekkelijke plek om te wonen door de nabijheid van de rivier. De eerste nederzettingen zijn ontstaan op de hogere delen in het landschap, een rivierduin of dekzandkop, en zijn daarna in meer of mindere mate naar de dijk gegroeid om te profiteren van de rivier. Door de ligging op een kruispunt van wegen en de nabijheid van een veerovergang, ooit een doorwaadbare plek in de IJssel, onstond al vroeg een concentratie van bebouwing in Wijhe en

In de jaren 80 en 90 van de 20e eeuw verdween de industrie grotendeels en zocht men werk in de grotere steden als Zwolle en Deventer. Door de prettige woonomgeving trokken de dorpen veel mensen van buitenaf aan. Nieuwe woonwijken werden gebouwd en het verenigingsleven kwam op.

‘...Van mij mogen
de dorpen en de
verhalen wel
zichtbaarder zijn..’
,
..

Bron: Enquête BNA Onderzoek de Adaptieve Dijk
2016

Hanzestad Zwolle 1652.

't Mottenhuisje in Wijhe gelegen tegen de IJsseldijk.
Bron:RCE Beeldbank

Dijk in Olst omstreeks 1903

Dijk in Olst omstreeks 2016

Dijk in Olst omstreeks 1920

Dijk in Olst omstreeks 2016

Olst en Bokkermolen omstreeks 1938

Olst en Bokkermolen omstreeks 2016

De IJssel is van oudsher een belangrijke handelsroute. De industriële revolutie zorgde voor een nieuwe bron van inkomsten voor de gebieden langs de dijk. De schoorstenen en ruïnes van deze fabrieken en de overgebleven kleiputten getuigen van deze industriële geschiedenis.

‘..in de bloeitijd staan er meer dan 75 ovens in de uiterwaarden van de IJssel..’

Bron: IJsselbienale.nl

Baksteenindustrie

De grote economische bloei ten tijde van de Hanze bracht welvaart naar de steden langs de IJssel. Door de enorme stijging van de vraag voor de aanleg van wegen, bruggen en woningen werden langs de oevers van de IJssel [baksteenfabrieken](#) gebouwd die gebruik maakten van de rivierklei in de uiterwaarden. Langs de IJssel verrezen in de loop der tijden verschillende steenfabrieken, onder andere in Olst, Fortmond, Herxen, Harculo, Windesheim en Schelle. Klei werd afgeticheld in de uiterwaarden en in nabijgelegen steenfabrieken gebakken tot bakstenen. Door het afgraven van klei zijn er [tichelgaten](#) (of kleiputten) ontstaan in de uiterwaarden.

Baksteenfabriek Windesheim.
Bron: MijnsStadMijnDorp

De steden langs de IJssel werden meer en meer opgebouwd uit materiaal afkomstig van diezelfde rivier. In de 15e en 16e eeuw werd de baksteen veel toegepast in burgerlijke architectuur, zoals stadhuizen en koopmanspanden. Nadat de baksteen zich uiteindelijk over het hele Hanzegebied had verspreid werd ook een zekere eenheid in bouwstijl gevonden; ‘baksteengotiek’ genaamd. Zonder spitsbogen, maar vaak met brede trapgevels en korfboognissen zoals bij het huis met de Hoofden in Zwolle of de Waag van Doesburg.

Molens

De hoge ligging van de dijk bood [molens](#) voldoende windvang. Door de molens op de IJsseldijk of verhoogd te bouwen hoefden deze niet zo hoog te worden opgetrokken. Voorheen waren

er verscheidene molens tussen Olst en Wijhe. De Wijhese Molen (1703), De Molen van Boks (1836) en de BokkersMolle (1866) in Olst en Wijhe bepalen vandaag de dag nog het silhouet van de dorpen.

Industriële revolutie

Ten tijde van de industriële revolutie zorgde de komst van stoomboten en de spoorverbinding voor nieuwe mogelijkheden voor handel en nijverheid. Dorpen als Olst en Wijhe groeiden uit tot industriële dorpen waarin de fabricage van [vleeswaren](#) prominent aanwezig was (Olba, Zandijk, IJsseldal). De schoorsteen van vleesfabriek Olba (fabriek is gesloopt) is vanaf de dijk nog steeds zichtbaar.

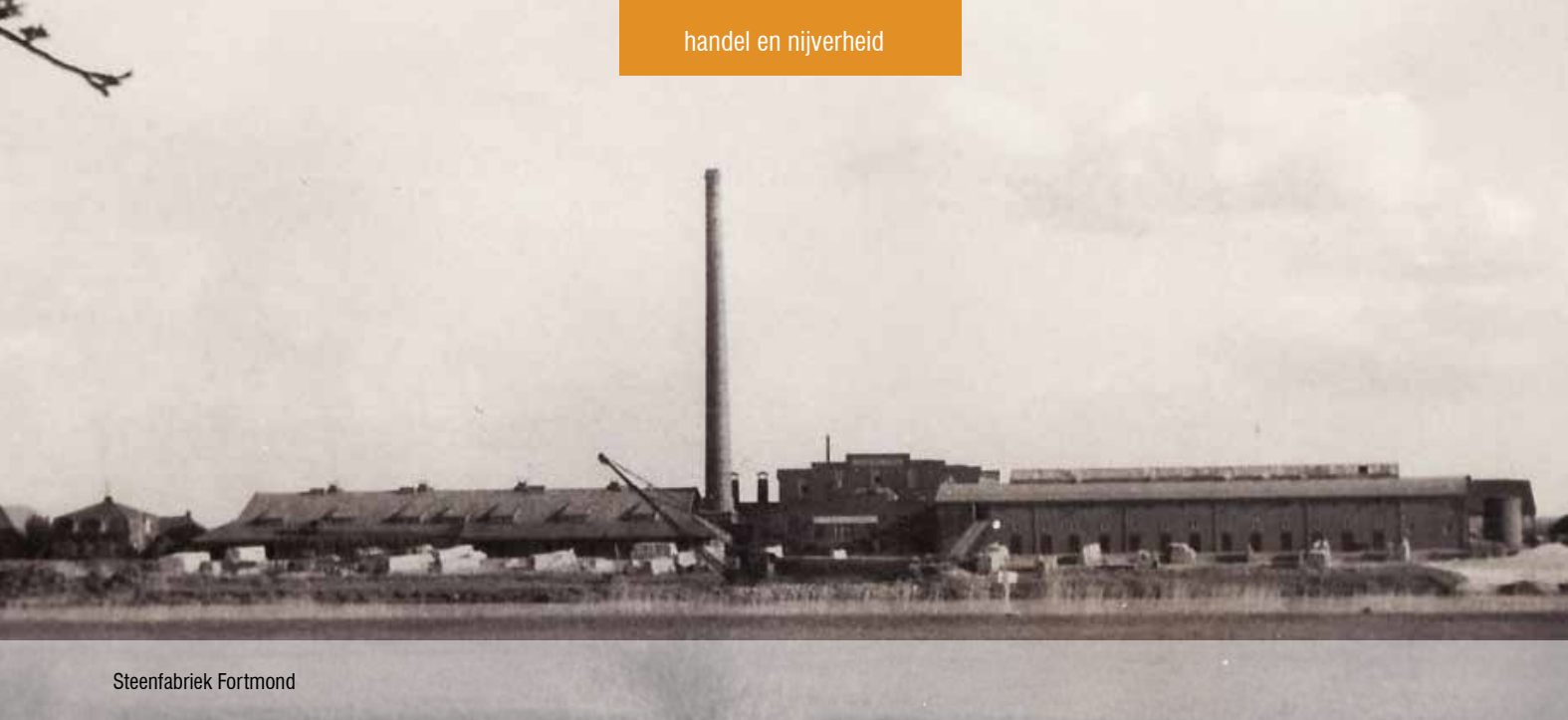
Ook machinefabrieken Aberson en Veerman en zuivelfabrieken in Wijhe en Wesepe waren kenmerkend voor de regio. In Olst vestigde zich in 1938 ook het kleine chemische bedrijf dat nu bekend staat als het Amerikaans concern Abbot. Daarnaast vestigde de Olster Asfalt Fabriek (Olasfa) zich in de uiterwaarden. Beide bedrijven liggen [buitendijks](#) en bepaalden vanaf de rivier gezien het aanzicht van het dorp.

Vleesfabriek in Wijhe.
Bron: MijnsStadMijnDorp

De Wijhese molen rond 1930. Bron Stichting de Wijhese molen

Steenfabriek Fortmond

Restanten van de baksteenfabriek Fortmond

De deuren sluiten

De vraag naar de industrie kwam tot een einde in de jaren '70 van de 20e eeuw, waardoor een groot deel van de baksteen-, vleeswaren- en zuivelindustrie haar deuren moesten sluiten. De schoorstenen en ruïnes van deze fabrieken en de overgebleven kleiputten getuigen van deze industriële geschiedenis. De restanten van de baksteenfabriek Fortmond (1824-1976) zijn nu een Rijksmonument. Na het faillissement van de steenfabriek Windesheim in 1982 zijn de gegraven tichelgaten overgedragen aan Staatsbosbeheer en vormen nu een klein natuurgebied. Ze worden tegenwoordig met name gebruikt om te schaatsen.

De asfaltfabriek is in 1983 failliet gegaan en heeft als erfenis een omvangrijke bodemverontreiniging achtergelaten.

Recent is begonnen met de sloop van de elektriciteitscentrale bij Harculo. De voormalige IJsselcentrale werd in 1955 geopend bij de Harkulosche Kolken en voegt zich herkenbaar naar de landschapshistorie. Waarbij de oude kolken zijn omgevormd tot aanleghavens. Ondanks bezwaren is de IJsselcentrale niet aangemerkt als industrieel erfgoed, waardoor de demontage van de centrale zijn doorgang kon vinden.

Baksteenfabriek Fortmond
Bron: www.industriespoor.nl

Olster Asfalt Fabriek Olasfa

IJsselcentrale Harculo 1970
Bron: MijnStadMijnDorp

‘..Ik woon op de plek waar meer dan 100 jaar de steenfabriek Alteveer heeft gestaan. Dit mag beter aangegeven worden als historische plek.’

Bron: Enquête IJsseldijk 2017

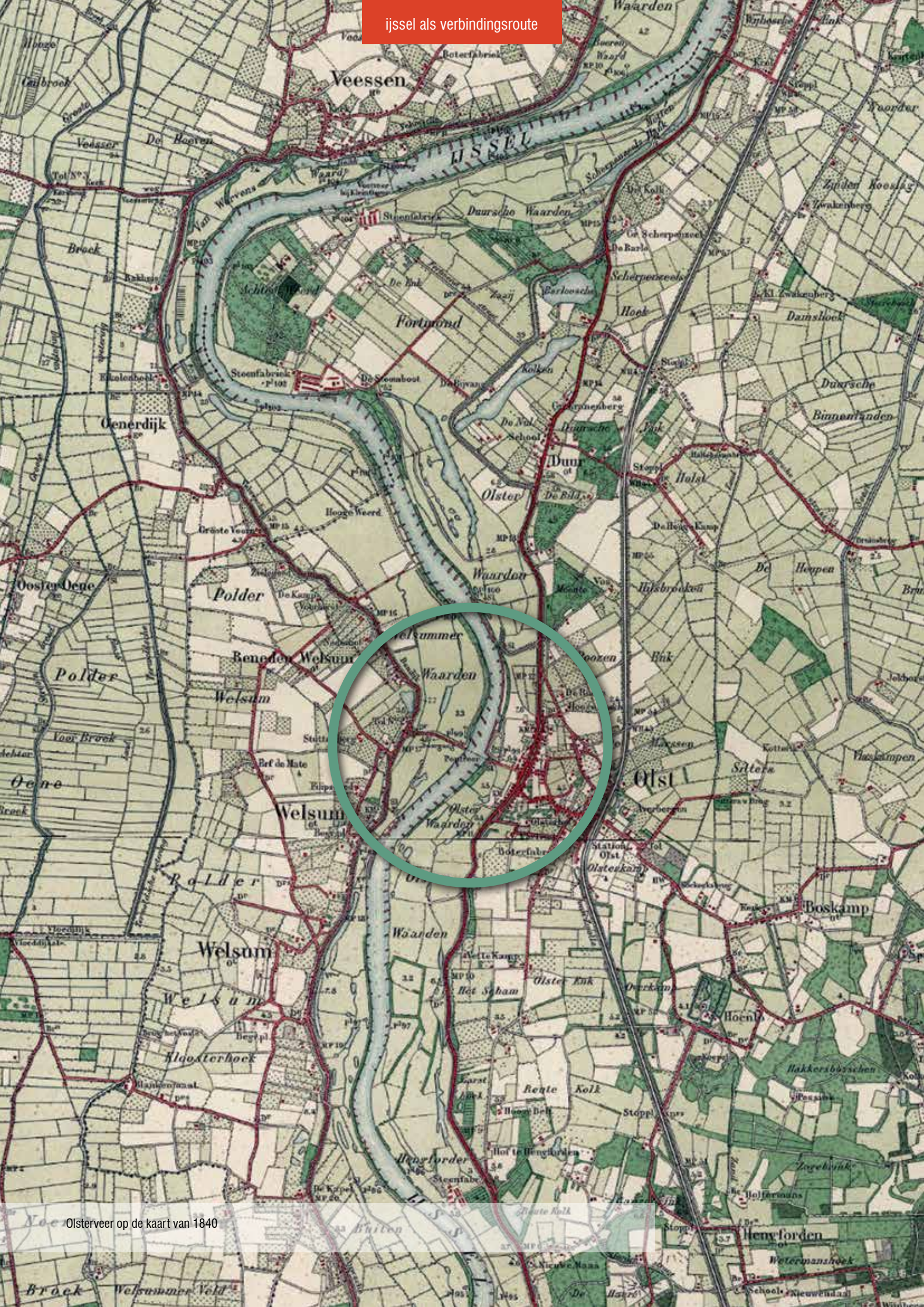

Tichelgaten Windesheim

Demontage van de IJsselcentrale

ijssel als verbindingsroute

Olsterveer op de kaart van 1840

IJSSEL ALS VERBINDINGSROUTE

De IJssel is van oudsher van belang als transportroute. Door de aanleg van kanalen en vaarten werd een stad als Zwolle verbonden met de IJssel. Tegelijkertijd werd de barrièrewerking van de rivier geslecht door bruggen en voetveren. In de loop van de tijd werd de IJsseldijk ook belangrijk als verbindingsroute, voor zowel de recreant als automobilist.

Kanalen en vaarten

In de 19e eeuw is de Willemsvaart gegraven die de Zwolse stadsgracht met de IJssel verbond. De Kleine Katerveersluis is de oudste verbinding tussen de Willemsvaart en de IJssel, aangelegd binnen een 16e-eeuwse schans in 1818. Omdat het aantal vrachtschepen snel toenam, werd ruim vijftig jaar later in 1871 de Grote Katerveersluis aangelegd. In 1964 is het Zwolle-IJsselkanaal in gebruik genomen dat het Zwarte Water met de IJssel verbindt. Met de komst van het Zwolle-IJsselkanaal verloren de Katerveersluizen hun oorspronkelijke functie. Na een periode van verval zijn de sluizen gerestaureerd. In 1997 is een de passantenhaven aangelegd, bereikbaar vanaf de Willemsvaart. De sluis wordt niet meer bediend.

Bruggen en voetveren

De rivier is van oudsher een barrière. Dit heeft er toe geleid dat steden zich veelal enkelzijdig langs de IJssel hebben ontwikkeld. Aanvankelijk was de oversteek over de rivier alleen mogelijk per boot, later zijn bruggen aangelegd. De karakteristieke boog-bruggen bij Deventer en Zwolle vormen belangrijke ontsluitingspunten: hier kruisen snelwegen, het spoor en stadswegen de IJssel.

Wat de bruggen voor de steden zijn, zijn de voetveren voor de dorpen. Al rond 1400 waren er verbindingen tussen Olst-Welsum, Fortmond-Veessen en Vorchten-Wijhe. Bij Olst zijn bij het veer nog sporen zichtbaar van de oude dorpshaven. Het veerhuis is in 1820 verplaatst naar de Olster zijde van de rivier. Het ligt [buitendijs](#) in de uiterwaarden van de IJssel en doet tegenwoordig dienst als

restaurant. De binding met de rivier blijkt ook uit de oude peilschaal in de gevel aan de dijkzijde.

Dijk als verbinding

In de loop van de tijd kreeg de IJsseldijk betekenis als doorgaande verbinding, begin 19e eeuw als postweg Zwolle-Deventer die toen bij Rande al bochtige dijkstukken afsneed. In de 20e eeuw werden delen van de Sallandse dijk bestraat, met name het dijkstuk dat vanaf Wijnvoorden deel uitmaakte van de doorgaande verbinding Zwolle-Deventer. Ingrijpend was vooral de ombouw van deze verbinding tot provinciale autoweg N337 rond 1975. De Sallandse dijk is een van de weinige dijken in het rivierengebied waar een regionale weg (N337) over grote lengte is gelegen op de kruin van de dijk. Dit biedt automobilisten een panorama vanaf de N337 met vergezichten op de IJssel. Bij het inpassen van de provinciale weg is de Sallandse dijk over grote afstanden rechtgetrokken. Strangen, wielen, uitgedijkte landen, dijkmagazijnen en afgedankte dijkstukken werden deels ingepast. Vaak zijn deze elementen nog herkenbaar als relict van het oude dijkbeloop.

Er zijn verschillende fiets- en wandelroutes die gebruik maken van de dijklichamen of juist door de uiterwaarden lopen. De doorgaande N337 vormt een barrière werking in het recreatienetwerk.

Willemsvaart Zwolle 1819
Bron: MijnsStadMijnDorp

Veer met Veerhuys in Olst 1967
Bron: www.picturesfrom.nl

Wijhese veer 1904
Bron: www.wijheseveer.nl

Tekening van de IJsselbrug gezien vanaf de Zwolse kant, ca. 1940 Bron: MijnsStadMijnDorp

Olsterveer 2017

IJsselbrug 2017

De N337 vanuit de auto 2017

Oude en nieuwe dijktraject op de N337 ter hoogte van Wijhe 2017

‘...een herinnering is het tellen van de 96 bochten in de weg over de IJsseldijk tussen Deventer en Zwolle als ik met mijn vader, een enkele keer, met de auto mee mocht..’

Bron: Enquête IJsseldijk 2017

Katerveersluizen 2017

De uiterwaarden langs de IJssel, maar ook de dijk, kennen hoge natuurwaarden. De afgelopen jaren is er door diverse natuurontwikkelingsprojecten meer ruimte voor de rivier is ontstaan.

Nevengeul (RvR) Scheller en Oldeneler Buitenwaarden

Nevengeul (RvR) Fortmond

De IJssel kent hoge natuurwaarden in de vorm van (meestromende) nevengeulen, stroomdalgraslanden, moerassen en hard- en zachthoutoobossen. Niet voor niets is het [buitendijkse](#) gebied vrijwel volledig aangewezen als Natura2000 gebied. De IJssel maakt daarmee deel uit van een Europees netwerk van natuurgebieden, waarin belangrijke flora en fauna voorkomen gezien vanuit een Europees perspectief.

Ten noorden van Deventer is de IJssel een sedimenterende zandrivier. Processen van (beperkte) opzanding en oeverwalvorming zijn kenmerkend voor dit deel van de IJssel. Dit biedt potenties voor het ontwikkelen van nieuwe meestromende geulen en laagdynamische hanken. In het kader van Ruimte voor de Rivier zijn daarom recent (meestromende) nevengeulen ontwikkeld zoals bij Olst, Fortmond, Deventer en Zwolle. Ook elders langs de IJssel liggen ambities om nieuwe dynamische rivier natuur te ontwikkelen.

Behalve de uiterwaarden kent ook het zandige dijktaalud hoge ecologische waarden in de vorm van het voorkomen van stroomdalflora. [Binnendijs](#) hebben de kleiwinputten bij Windesheim en de landgoederenbossen ten zuiden van Olst een hoge ecologische waarden.

de belevingswaarde
van de dijk

‘...Ik ken het gebied rondom Olst vooral erg goed en kom daar elk jaar terug om de planten ten noorden en ten zuiden van het dorp te bekijken en vanaf de kruin van de dijk de uiterwaarden in te kijken op zoek naar vogels.’

Bron: Enquête IJsseldijk 2017

Het ontwerpteam op dijktoer in september 2017

BELEVINGSWAARDE VAN DE DIJK

Mensen wonen al eeuwen langs de IJssel en dat is niet voor niets. Vroeger vestigden mensen zich om te profiteren van de logistieke voordelen van de IJssel. Tegenwoordig komt men vooral voor de rust en het natuurschoon. Het uitzicht vanaf de dijk op het afwisselende landschap en de krachtige wolkenluchten wordt alom gewaardeerd.

Om te komen tot een dijkontwerp dat goed is ingepast en kan rekenen op draagvlak wil het waterschap van begin af aan intensief samenwerken met bewoners en belanghebbenden. Er wordt veel waarde gehecht aan de beleving en ervaringen van omwonenden en bezoekers. Om te achterhalen wat men ziet als sterke en zwakke punten van de dijk is er:

- een enquête opgesteld met 10 dijkvragen.
- een dijktoer georganiseerd (weekend van 9-10 september 2017) om passanten te vragen naar hun mening.
- een fietstocht uitgezet voor dijkdenkers.

De resultaten uit dit 'belevingswaarde onderzoek' voeden het ontwerpproces voor de dijkversterking (het dijktraject tussen De Haereweg in Olst en de Spoolderdijksuis).

10 vragen over de IJsseldijk

Tien dijkvragen over de IJsseldijk om te achterhalen wat men, anno 2017, van de dijk en zijn omliggende landschap vindt. Benieuwd was het ontwerpteam naar de 'mooie' en de 'minder mooie' plekken, naar de kansen en knelpunten van de dijk. En naar de boodschap die men wilt meegeven aan het ontwerpteam voor de toekomstige versterking van de dijk.

127 mensen vulden de enquête in, 84 online en 40 tijdens de 'dijktoer'. Zeer uiteenlopende mensen deden mee; van dijkbewoner tot tourende wielrenner, van pontbaas tot ommetjesmaker. Het is gelukt om zowel bewoner als bezoekers te horen. Uit de resultaten komt naar voren dat er veel gemene delers zijn, denk aan het behouden van de rust, natuurontwikkeling en de wens voor een sterk netwerk van recreatieve routes. Alle vragen en antwoorden van de

enquête kunt u terug vinden op bladzijde 56 en 57.

Belevingswaardekaart

'Er zijn geen lelijke plekken langs de IJsseldijk', een veelgehoord antwoord op de vraag wat de mooie en minder mooie plekken langs de IJsseldijk zijn.

Tijdens de dijktoer konden voorbijgangers deze plekken met respectievelijk groene en rode stickers aangeven. Ook online hebben veel mensen hun 'plekjes' doorgegeven. Deze input heeft geresulteerd in een 'stippenkaart'. Een kaart waarop in één oogwenk duidelijk is waar de mooie en minder mooie plekken liggen. Bekijk de kaart op bladzijde 58-59.

Dijkdenkers

De Dijkdenkers zijn een groep van ca. 45 geïnteresseerde bewoners rond de IJsseldijk die graag actief mee willen denken over de dijkversterking in hun leefomgeving. Zij komen 3-4 keer per jaar bijeen.

Tijdens de bijeenkomst in juni heeft het ontwerpteam hen, al fietsend over de dijk, gevraagd naar hun beleving en ervaringen. Daarnaast mochten zij de 'mooiste' plekken langs de IJsseldijk in beeld brengen. Een aantal beelden ziet u hier links.

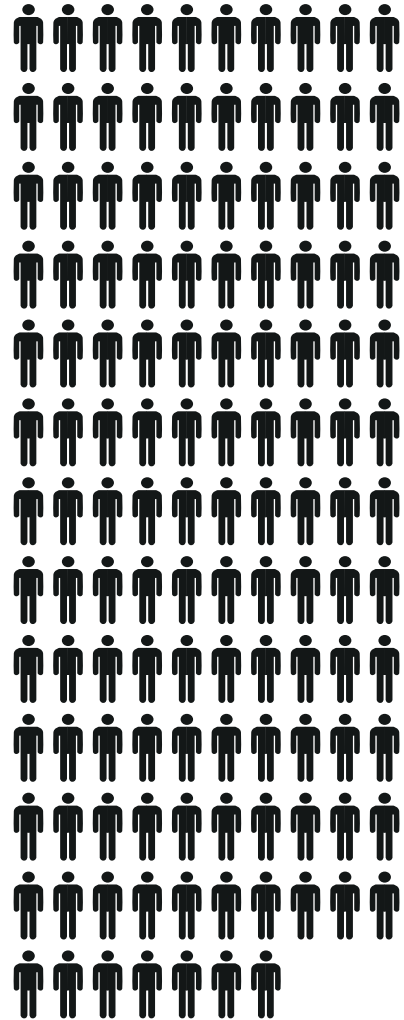
Heeft u ook interesse om mee te denken over de dijkversterking? Nieuwe dijkdenkers zijn van harte welkom! U kunt zich opgeven met uw (korte) motivatie via het e-mail adres: ijsseldijkzwolle-olst@wdodelta.nl

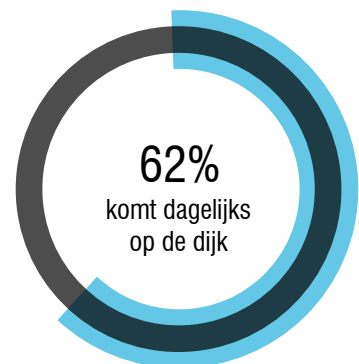
De 'mooiste' plekken langs de IJsseldijk gefotografeerd door enkele dijkdenkers

deelnemers enquête

127

40 wonen aan de dijk

65 wonen < 2 km van dijk

22 wonen > 2 km van dijk

belevingswaarde

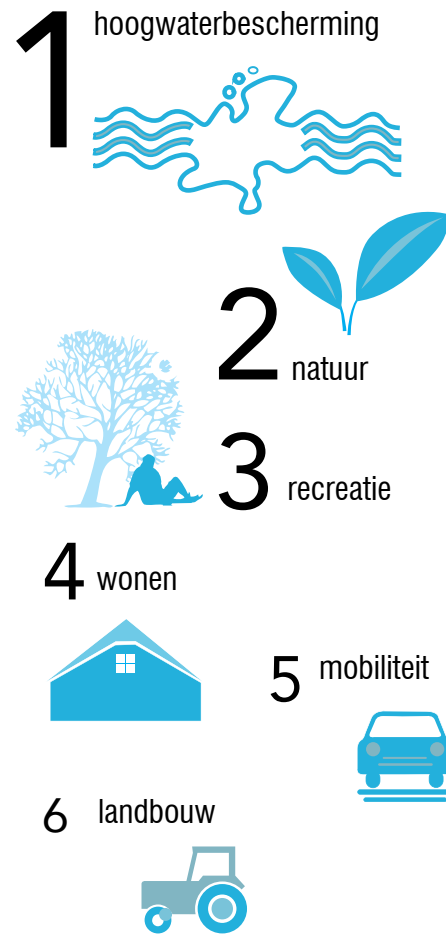
10

DIJKVRAGEN

1. hoe ver woont u van de IJsseldijk?
2. hoe vaak komt u op de IJsseldijk?
3. wat is de reden van bezoek/ gebruik?
4. hoe verplaatst u zich het liefst?
5. wat is uw mooiste stukje IJsseldijk en wat vindt u minder mooi? zie pagina 57-58
6. welke functies van de IJsseldijk zijn voor u belangrijk?
7. denkt u dat de dijk versterkt moet worden?
8. welke waarden van de IJsseldijk zijn voor u belangrijk?
9. wat vindt u belangrijke ontwikkelkansen voor de IJsseldijk?
10. heeft u nog een boodschap die u het ontwerpteam van de IJsseldijk wilt meegeven?

functie

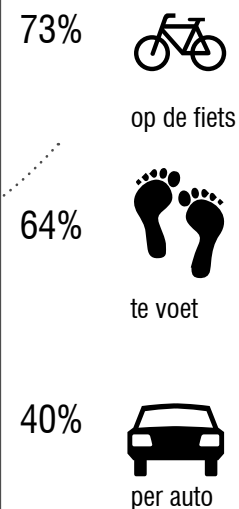
de score van belangrijkste functie (1) naar minst belangrijke functie (6)

OP DE FIETS

de meeste mensen komen te fiets of te voet op de dijk. Bijna de helft van de mensen pakt ook weleens de auto en geniet dan van de scenic route.

gebruik

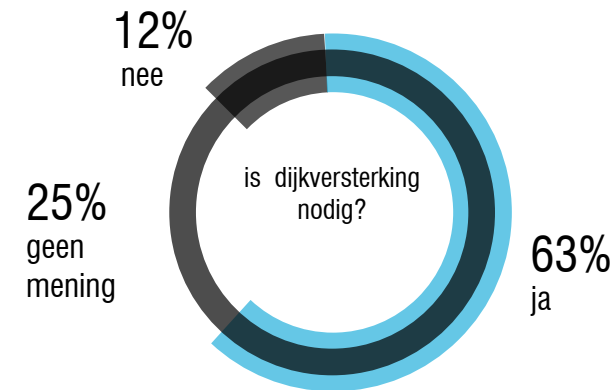
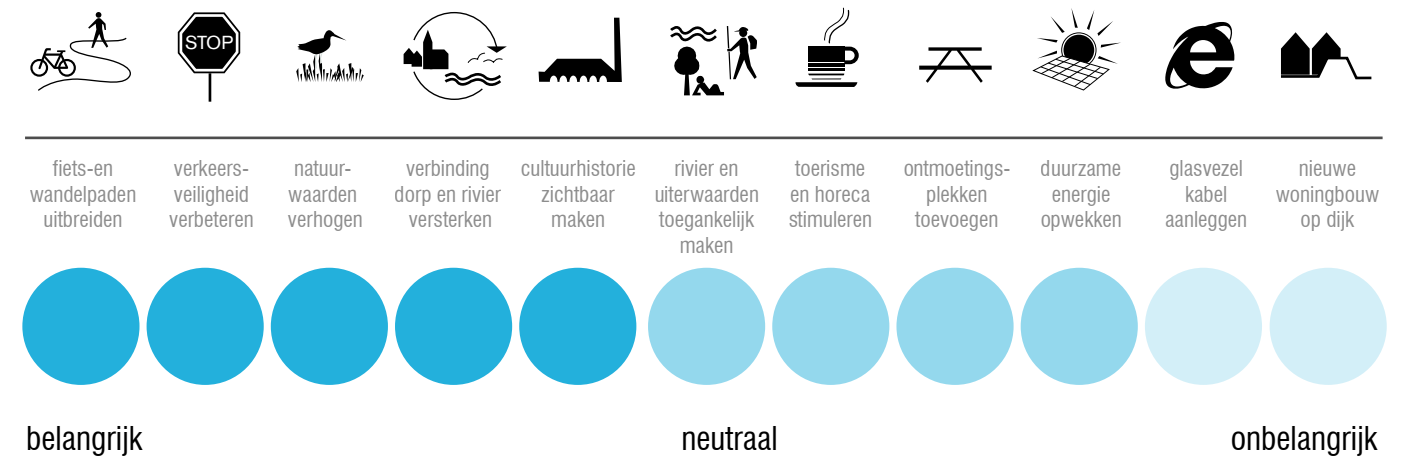

men komt vooral naar de dijk....

kansen

de score van kansen voor de IJsseldijk in de toekomst

UITZICHT

van de mensen komt naar de dijk voor het uitzicht. Dit vindt men de belangrijkste waarde van de IJsseldijk

70%

waarden

de score van waarden van de IJsseldijk

5.
wat is uw mooiste stukje
Ijsseldijk en wat vindt u
minder mooi?

Abbot- en (voormalig)Olasfa terrein in Olst

N337 door Olst, den Nul en Wijhe

(voormalige) Centrale Harculo

Duursche Waarden tussen Den Nul en Wijhe

Oldeneler- en Schellerwaarden

Het Engelse Werk en het Katerveer te Zwolle

de minder mooie plekjes

de mooie plekjes

Hengforder waarden, IJssellinie,
 De Haere, Geschutkoepel, IJssel
 - Uiterwaarden, Steenen kruis,
 Katerstede, Sluisje Nijbroek, Welsumer
 kippen, MKZ monument, Pontje
 Olst, Camping Bijsterbosch, Dijkstoel
 van Salland 2de rot, Joods kerkhof,
 Nijenstein, Infocentrum Den Nul,
 Duursche Waarden, Steenfabriek
 Fortmond, Kozakkenveer, Camping en
 waterrecreatie Veessen, Stoom van Jan/
 Mölle van Bats, Landgoed De Gelder,
 Pontje Wijhe, Hoogwatergeul Veessen
 Wapenveld, Windesheim Herxen

en Wijnense uiterwaarden, IJssel -
 Uiterwaarden bij Werven, Het Oever
 in Wapenveld, Tichelgat Herxen,
 Steenfabriek Oldeneel, landgoed
 Windesheim, Camping Kromholt,
 IJsselcentrale Harculo, hanzestad
 Hattem, Voerman en Anton Pieck
 museum, Pontje Kleine Veer,
 Oldeneel, Scheller en
 Oldeneler buitenwaarden, brug
 Hanzelijn, Landgoed Schellerberg,
 Zuiderzeestraatweg, Engelse Werk,
 brug A28.

lijst van dijkbegrippen

Algemeen

Aardhaling: Recht om voor het onderhoud of herstel van de dijk specie te winnen op een nabijgelegen stuk land.

Acces: Hoger gelegen delen in een waterlinie, zoals een oeverwal van een rivier of kunstwerken als spoor- en autowegen, die niet konden worden geïnundeerd en die daarom extra moesten worden beschermd met forten, batterijen, kazematten en groepsschuilplaatsen.

Bandijk: Dijk die volgens recht werd geschouwd; de dijkstoel stelde eisen ten aanzien van hoogte, samenstelling en onderhoud.

Binnendijks: De droge landzijde van een dijk.

Buitendijks: De rivierzijde van een dijk. Het buitendijkse gebied van een rivier wordt uiterwaarden genoemd.

Crevasse/crevassegeul: Kolk ontstaan doordat de rivier zich met hoogwater door een zwakke plek in de oeverwal heen boorde. Hierbij ontstonden doorgaans langgerekte, vrij ondiepe plassen. Via de crevasse kon de rivier zich ontlasten naar de lager gelegen kommen. Crevassegeulen gedragen zich als minirivieren waarlangs ook kleine oeverwallen ontstonden die relatief hoog lagen ten opzichte van het omliggende komgebied.

Dijkplicht: Verplichting van een grondbezitter om het onderhoud van een stuk dijk voor zijn rekening te nemen. Hoe meer land men bezit hoe groter het stuk dijk dat moet worden onderhouden.

Dijkkring: Gebied dat door een primaire waterkering – een bandijk- is omsloten.

Dijksoorten

Dijkschouw: Het van overheidswege ingestelde onderzoek naar de staat van de dijk, ook rechtspraak op de dijk.

Dijkstoel: Een dijkstoel was een bestuurlijk lichaam dat overeenkwam met een polderbestuur of waterschapsbestuur.

Doorbraakkolk (of wiel): Grondeloze diepte, ook: gat veroorzaakt door een dijkdoorbraak.

Doorlaag/doorlaagdijk: Dijk die tijdens een dijkherstel dwars door een doorbraakkolk of wiel was gelegd; een oplossing die slechts mogelijk was als grote delen van het wiel ondiep waren.

‘Gatendijk’: Dijk aangelegd tussen natuurlijke hoogten, een stuwwal, een rivierduin of een dekzandkop.

Geriefhout: Hout, zoals wilgen, populieren, essen of elzen, geteeld voor economisch gewin; het begrip gerief of gerijf betekent in het Middelnederlands onder meer voordeel of winst

Havezate: Een verdedigbaar adelijk huis.

Hanzesteden: Steden langs de IJssel aangesloten bij het Hanzeverbond.

Hoefslag: Deel van een dijk, kade of wetering waarvan het onderhoud was toegewezen aan een hoeve.

Inlaag/inlaagdijk: Dijk die landinwaarts was gelegd onder aandrang van de rivier of door het ontstaan van een dijkdoorbraakkolk of wiel.

Inundatiedijk: Dijk die het water van een geïnundeerde polder keerde zodat de waterlinie in stand bleef.

Inundatie en overstroming

Inundatie: Lager gelegen land onder water zetten.

Krib (ook: hoofd, bol of kop): Korte stenen, voorheen houten, dam in de riviergeul, haaks op de stroomrichting gelegd om de rivier van een schaadijk af te leiden, om land te winnen of om de rivierbedding te fixeren, zodat zij op diepte en zo ook goed bevaarbaar zal blijven.

Komgrond: Laag gelegen grond gelegen achter de oeverwal waar na overstroming rivierslib wordt afgezet.

Kronkelwaard: Reliëfrijk landschap van smalle sikkelvormige ruggen en geulen ontstaan binnen een (vroegere) meander van de rivier.

Landgoederen: Een groot stuk grond van meerdere hectares met landerijen, bossen en tuinen. Op een landgoed kunnen zich gebouwen bevinden zoals een buitenplaats, landhuis, grote boerderij of kerk.

Landsdijk: Dijk met voorland

Liniedijk: Wal dienend als verdediging, doorgaans in combinatie met andere verdedigingswerken, zoals bastions en een gracht, vaak ook fungerend als inundatiedijk (zie inundatiedijk).

Marken: Middeleeuws collectief van grotere boeren die gezamenlijk het beheer en gebruik van hun gemeenschappelijke gronden reguleerden.

Meander: Natuurlijke bocht in een rivier

Oeverwal: Natuurlijke hoogte langs een rivier, die ontstaat doordat tijdens het buiten haar oevers treden van de stroom het grofste materiaal het dichtst bij de rivier wordt afgezet

Oudhoevig land en schaadijken

Oudhoevig land: Oud boerenland dat is buitengedijkt; in de bodem kunnen zich relicten van verdrinken dorpen/dorpsdelen bevinden (resten van voormalige huizen, kerken, kerkhoven, waterlossing en wegen).

Overlaat: Verlaagd dijkgedeelte dat door een kade op gelijke hoogte met de aangrenzende dijkvakken is gebracht. In tijd van nood kan de dijk snel worden verlaagd door die kade af te graven. De rivier kan zich dan zijdelings ontlasten zodat hij minder druk uitoefent op dijken die grotere belangen beschermen.

Overslaggrond: Grond - zand en grind - die het water tijdens dijkbreuken had opgehaald uit een wiel en die in de vorm van een waaier was uitgestrooid over het achter de doorbraak liggende boerenland

Piping: Waterstroming onder de dijk door als gevolg van kwel. Hierdoor ontstaan tunnels (pipes) waardoor een dijk instabiel kan worden.

Rabatten: Aarden ruggen, aangelegd om moerassen te cultiveren en geflankeerd door greppels voor drainage. Rabatten werden vaak beplant met geriefhout, vooral wilgen, ook bruikbaar voor dijkversterking.

Rijn-IJssellinie: een militaire verdedigingslinie die tussen 1951 en 1954 langs de IJssel gebouwd werd om Nederland door middel van inundatie (het onder water zetten van land) te beschermen tegen een landinvasie.

Rivierduin: zandheuvel langs de rivier, samengesteld uit materiaal dat uit een riviervlakte is opgewaaid.

Ruimte voor de Rivier: uitvoeringsprogramma om de grote rivieren de ruimte te geven zodat ook bij hoge rivierafvoeren de afvoer gewaarborgd blijft.

Waterkeringen en waterwerken

Schaardijk: Dijk die niet of amper wordt beschermd door uiterwaarden; hij staat daardoor zomer en winter bloot aan stroom en golfslag van de rivier. Doorbraken van schaadijken resulteerden dikwijls in de bouw van inlagen.

Strang (of hank): Waterrijk relict van een oude rivierbedding.

Tichelgaten (of kleiputten): Uitgraving in het landchap ten behoeve van het winnen van rivierklei.

Uitgedijkt land (of dijkput, dijkdel): Moerasland ontstaan door afgraving van grond voor bouw, versterking en herstel van de dijk. Het kan binnendijks en buitendijks liggen en werd gecultiveerd door aanleg van rabatten (zie rabatten) en beplant met wilgen.

Uitlaag/uitlaagdijk: Dijk die tijdens een dijkherstel aan de buitenof rivierzijde van een dijkdoorbraakkolk of wiel was gelegd.

Voorland: Voorland: terrein grenzend aan de buitenzijde van de dijk, vaak bestaand uit strangen, oudhoevigland, dijkdellen en een bermsloot.

Wetering: Stelsel van gegraven watergangen parallel aan de rivier.

Bronnen:

Bosch Slabbers Landschapsarchitecten. (2007). *IJssel, handreiking ruimtelijke kwaliteit*.

Bosch Slabbers Landschapsarchitecten. (2017). *IJsselfront, ontwikkeling dijkzone Olst-Wijhe*.

Bosch Slabbers Landschapsarchitecten. (2017). *Ruimtelijk perspectief dijken in Overijssel*.

De Jong Gortemaker Algra, Bosch Slabbers Landschapsarchitecten & Steenhuishuismeurs Cultuurhistorie (2016). *BNA Onderzoek, de adaptieve dijk: Sallandse Bandijk Atlas*.

Ferdinand van Hemmen Landschapshistorie & IJsselID. (2014). *‘Veilige IJssel’ door de eeuwen heen*.

Ferdinand van Hemmen Landschapshistorie (2017). *Dijk in de branding van de IJssel*.

Ferdinand van Hemmen Landschapshistorie (2017). PowerPoint: *Cultuurhistorie IJsseldijk Zwolle-Olst, traject Wijhe-Olst*.

Ferdinand van Hemmen Landschapshistorie (2017). PowerPoint: *Cultuurhistorie IJsseldijk Zwolle-Olst, traject Zwolle-Wijhe*

Theo Spek e.a. (1996). *Van de Hunnepe tot de Zee, de geschiedenis van het Waterschap Salland*

Afbeeldingen:

<http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/>
<https://www.entoen.nu/nl/overijssel/salland/olst/luchere>
<ttp://www.geheugenvannederland.nl>
<https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films>
<https://www.historischcentrumoverijssel.nl/onderzoek/beeldmateriaal>
<http://www.industriespoor.nl>
<http://library.wur.nl/WebQuery/geoportal/raf>
<https://www.mijnstadmijndorp.nl/>
<http://www.picturesfrom.nl>
<http://www.restaurantveerhuys.nl>
<http://www.wijheseveer.nl>

